

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

ZONA BAIXA

Apropiacions pedagògiques de contextos.

- Jové Monclús, Glòria
Universitat de Lleida
Departament de Pedagogia i Psicologia/ Facultat de Ciències de l'Educació
Avinguda Estudi General, 4 25001 Lleida. Catalunya
gjove@pip.udl.cat
- Farrero i Oliva, Mireia
Universitat de Lleida
Departament de Pedagogia i Psicologia/ Facultat de Ciències de l'Educació
Avinguda Estudi General, 4 25001 Lleida. Catalunya
mireiafarrero@pip.udl.cat

1. **RESUM:** Des del 2006 i en el marc del projecte **Educ-arte - Educa ⁽ⁿ⁾ t: espacio híbrido** (Jové, G, Ayuso, H, Betrian, E, Vicens, L, 2012) es dur a terme un treball en xarxa entre Facultat de Ciències de l'Educació i Centre d'Art la Panera. Fruit d'aquest treball l'any 2009 es crea l'espai expositiu Zona Baixa. Es tracta d'un espai de trànsit, que es transforma en un espai d'aprenentatge quan acull diverses intervencions artístiques d'art contemporani. Zona Baixa mostra i obre noves possibilitats als futurs mestres per aprofitar diferents espais per l'aprenentatge.
2. **ABSTRACT:** Since 2006 and within the project **Educ-arte - Educa ⁽ⁿ⁾ t: espacio híbrido** (Jove, G., Ayuso M, Betrian, E, Vicens L, 2012) we build a network between The Faculty of Education and the Art Centre La Panera. As a result of this work, in 2009 we created an exhibition area in one unused space in the faculty. This is a useless space that becomes a learning space where it hosts various artistic interventions of contemporary art. Zona Baixa shows and opens new possibilities for future teachers to use different spaces for learning.

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

---

3. PARAULES CLAU: Espai d'aprenentatge, espai expositiu, Zona Baixa, Treball en xarxa, art contemporani/ **KEYWORDS:** Learning Space, Exhibition space, Zona Baixa, networking, contemporary art.

4. DESENVOLUPAMENT:

a) Objectius

En el marc del projecte **Educ-arte - Educa^(r) t: espacio híbrido** (Jové, G., Ayuso, H, Betrian, E, Vicens, L, 2012) l'any 2009 es crea l'espai expositiu Zona Baixa, un espai de trànsit que es transforma en un espai d'aprenentatge quan acull diverses intervencions artístiques d'art contemporani. Els artistes contemporanis que exposen a La Panera ocupen l'espai de Zona Baixa amb les seves obres i a través dels seus processos creatius transformadors ajuden als futurs mestres a reflexionar sobre els seus models educatius. Reutilitzar aquest espai per l'aprenentatge fa que els futurs mestres el confeccionin com a espai propi per proposar, dissenyar i dur a terme noves propostes d'ensenyament i aprenentatge, sovint més enllà de les pròpies parets de Zona Baixa. En aquesta comunicació els mostrarem com ensenyar, aprendre i comunicar-nos a través de l'art contemporani afavoreix apropiar-nos de nous espais a la Facultat de Ciències de l'Educació de Lleida per construir aprenentatges amb els estudiants i professors de la facultat i les professionals del Centre d'art la Panera que intervenen en el projecte.

b) Descripció del treball

Cada curs acadèmic es concreten dues intervencions. En la sessió inaugural de cada projecte es dur a terme un seminari amb l'artista i/o comissari que participa en l'exposició per tal de contribuir a la formació dels estudiants i de l'equip docent en el marc d'algunes matèries. La preparació de Zona Baixa s'inicia durant el mes de juny quan des del Centre d'art la Panera es presenta la programació del proper curs a la Facultat de Ciències de l'Educació. En aquest moment ens reunim professionals del Centre d'art i professorat de la

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

Universitat i davant de la programació establerta es busquen dues intervencions a la Zona Baixa una per cada quadrimestre.

Des del curs 2009-2010 Zona Baixa passa a ser un espai de trànsit en que la interacció amb diferents artistes contemporanis ens ajuda a construir un espai d'aprenentatge més enllà de les aules. Ensenyar, aprendre i comunicar-nos a través de l'art contemporani empodera als futurs mestres per a apropiat-se d'altres espais per a l'aprenentatge. L'apropiació dels espais a través de l'aprenentatge transforma els estudiants en productors socials, no només en productes (Morin, 2001). Walter Benjamin, ens parla del "Autor com a productor" (1933), el nostre objectiu en l'apropiació de nous espais d'aprenentatge és que els nostres estudiants generin eines per crear més espais totals. L'espai total, és un concepte introduït per Ruiz de Velasco i Abad que ens ajuda a comprendre com podem generar aquests espais creatius i crítics per desenvolupar experiències col·lectives. L'espai total és una estratègia que afavoreix un espai obert a les possibilitats (Betrián, Jové i Farrero, 2013) "on tot està per fer en l'imaginari de l'espectador o habitant ocasional d'aquests llocs" (Ruiz de Velasco i Abad, 2011). A continuació mostrarem alguns exemples.

En el **2009-2010** s'inagura el projecte de Zona Baixa amb dues intervencions

S'inicia el projecte, amb l'obra de Javier Peñafiel, *Família plural vigilante* (2005), de la sèrie "Egolactante", relacionada amb l'exposició "Veu entre línies", que es mostrava al Centre d'Art La Panera. L'objectiu era reflexionar sobre la paraula com a element portador de diversos significats. Així una estudiant relaciona el personatge amb les narracions autobiogràfiques.

Peñafiel ens presenta Egolactante en segona persona i, a través de la seva explicació, entenem que el que vol mostrar és una persona que es construeix a partir de les interaccions de tots nosaltres. D'aquesta manera, l'ego equival al "jo" i el lactant a "nosaltres", als "altres". Tot depèn de les concepcions, els valors i l'estructura social, de les interaccions, etc. D'aquesta manera som un resultat i aquest és el reflex de tot

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

---

l'anterior, però el millor és que, quan vulguem, el podem canviar. No siguem hermètics, apostem per ser éssers porosos.

El mes de març s'exposà l'obra *Lectura de Ibn Quzmán*, de l'artista Javier Codesal, emmarcada dins del projecte Arcàngel (2003). La peça *Lectura de Ibn Quzmán*, de l'any 2002, relata el moment en què una dona d'origen marroquí i un home d'origen espanyol intenten traduir un poema d'Ibn Quzmán escrit en àrab andalusí. La dificultat de la lectura queda travessada per la relació de la parella en l'acte de traduir. Aquesta obra ajuda als futurs mestres a reflexionar sobre l'ús de la llengua materna en els actes de comunicació a les escoles.

En el **2010-2011**, el projecte de Zona Baixa va acollir dues intervencions:

Una primera intervenció fou l'artista Francesc Abad i el seva peça Camp de la Bota: entrevistes. Aquest és un projecte basat en els successos al Camp de la Bota de Barcelona, la platja on, entre els anys 1939 i 1952, el franquisme afusellà almenys 1.704 persones. Amb aquest projecte Abad ha volgut rescatar de l'oblit aquests successos a partir de les obres del Fòrum Universal de les Cultures de 2004. El seminari amb Juan Vicente Aliaga, comissari de l'exposició, ens va permetre reflexionar sobre el rol de mestre com a comissari. L'obra de Francesc Abad porta a molts estudiants a localitzar espais en el seu poble que havien tingut un paper actiu durant el període de la guerra civil. A través de l'obra l'Aina re-coneix el seu poble buscant aquells rastres de la guerra civil. Així doncs, permet als futurs mestres territorialitzar els aprenentatges en espais que fins aleshores, com diu l'A., eren tant quotidians que passaven desapercebuts.

L'any 2011 es va inaugurar al meu poble un monument en record a les setanta víctimes de la Guerra Civil. L'obra consta de tres elements: una escultura commemorativa de l'artista Catherine Huaman, una cartellera informativa que contextualitza el moment històric dels fets i un mural amb setanta noms dels linyolencs morts al front de guerra. Tot i que era una escultura que formava part de la meva vida quotidiana ja que sovint passava pel davant, era un racó oblidat del meu territori i no va ser fins després d'aquesta

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

---

conferència que no se'm va despertar l'interès i curiositat per saber què simbolitzava i homenatjava l'obra en qüestió.

La segona intervenció fou la fotografia de *La Lucha* de Carlos Garaicoa. Aquesta estava vinculada a l'exposició *Fi de silenci* que es podia veure al Centre d'art la Panera, en aquesta ocasió l'exposició la conformaven 7 tapissos i dues projeccions. El vincle estava determinat per l'apropiació que Carlos Garaicoa feia dels rètols d'alguns comerços de l'Havana. L'obra de Garaicoa porta al J. a sortir de les aules i veure com el moviment 15M converteix els espais públics en llocs possibilitadors d'aprenentatges. Jordi ens explica:

Fue a partir de la visualización de esta obra que vimos en Zona Baixa de la facultad y después con la exposición que se realizaba en el centro de arte la Panera que pude establecer un paralelismo con un movimiento que justamente empezó un día después de la visita al centro de arte. Este es el famoso 15M en el se vivió este clima de ruptura de cambio social que el mismo artista plasmaba en sus obras. Los ciudadanos salimos a la calle y transformamos los espacios públicos en espacios de aprendizaje y empoderamiento. Se podía decir que esta protesta nos permitía aprender en y de la ciudad.

En el curs acadèmic **2011-2012** Zona Baixa acull diverses propostes:

Una primera ha estat *Paisatges Segregats* en què Lara Almárcegui ens adverteix sobre els espais abandonats de les nostres ciutats i ens convida a ocupar-los i reconvertir-los en horts o jardins urbans. Jordi Bernadó fotografia nous usos dels espais urbans marginals que estan a mig camí entre la desaparició de l'entorn natural i la trama urbana. Finalment, *Basurama* denuncia el col·lapse immobiliari i mediambiental de les planícies de Castella-la Manxa. La visió de l'espai-paisatge que plantegen les tres obres porta a I. i C. a una reflexió sobre les formes de vida i passar a l'acció fent una intervenció en els seus llocs de treball.

Nosaltres som monitores de temps d'oci a un centre de discapacitats. En aquesta associació durant la setmanes les persones treballen i els caps de setmana és temps d'oci. Quan vam arribar allà els dissabte en lloc de posar-se a jugar o ha fer altres activitats es usuaris es

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

---

posaven a treballar. Així doncs el nostre objectiu era plantejar un altre tipus d'activitats però, per això vam tenir la necessitat de buscar un altre espai per fer temps de lleure. Des de la facultat vam fer visitar Zona Baixa on hi havia una obra de Lara Almarcegui que ens proposava reutilitzar vells espais. Es tractava de donar una altra utilitat a espais que ja ningú utilitzava. El que ens va proporcionar Lara als diferents monitors va ser el poder modelar un altre espai que teníem a l'Acudam per donar-li una altra utilitat i poder-lo utilitzar per al temps d'oci.

En el curs acadèmic **2012-2013** Zona Baixa acull a Juan López.

En aquest cas l'artista Juan López es passa una setmana a l'espai de la Facultat creant en directe la seva obra, Superados de confiança. Aquesta peça és una instal·lació, que modifica un eslògan comercial d'una cadena de supermercats "Supermercados de confianza". Superados de confianza és la modificació que ens proposa l'artista pretén modificar el significat i subvertir el missatge publicitari de la multinacional. L'obra de Juan López porta als futurs mestres, com la O., a plantejar-se la necessitat de desenvolupar els processos de lectoescriptura més enllà de les aules, transformant novament la ciutat en un espai d'aprenentatge a través del cartells publicitaris.

Recordo, que una nit , anant per la carretera , a l'alçada de la Palanca de Noves, és a dir , allà on ara hi ha el prostíbul, el meu fill veu el rètol de " HOT " i exclama: " Mira diu OT !" (El meu fill es diu així) . I ara, fixeu-vos en les coincidències, d'Hotel , a Hot , de Juan Lopez i ara a Ot i el procés de lectoescriptura , que és la fase on es troba precisament ara el meu fill .... Tot lliga! I això ens porta a pensar que podríem aprendre a llegir a partir de noms que hi ha a l'entorn, fotografiar-los, imprimir-los i treballar a partir de tots aquells textos que el nen veu cada dia, que està en el seu trajecte diari, en el seu espai o espais vitals o aquells que abans he dit, els emocionals . I proposo: podria ser que l'obra de Juan López Superats de confiança fos la base, l'origen, sobre el qual una mestra podria començar el seu mètode de lectoescriptura? Quina cosa tan fantàstica seria!

D'espai expositiu a espai d'intervenció.

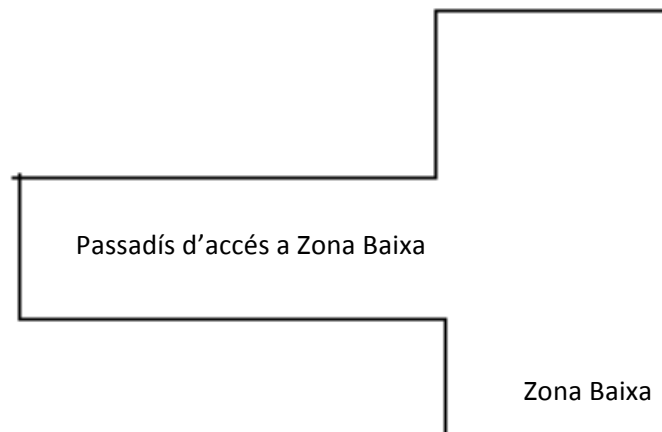

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

Fins al curs 2013-2014 l'espai Zona Baixa havia funcionat únicament com a espai expositiu d'obres d'artistes que exposaven al Centre d'Art La Panera. Ensenyar, aprendre i comunicar-nos a través de l'art contemporani suposava una forma d'entendre l'educació i les nostres formes de vida a través de l'art, és a dir, generava ruptures en les formes d'entendre el món dels futurs mestres. Aquest fet però ha anat generant també la necessitat de buscar formes d'afirmació sobre les diferents maneres d'entendre les situacions d'ensenyament i aprenentatge. L'apetit pel canvi i la millora al que ens porta l'art contemporani permet als futurs mestres concretar intervencions artístiques que tenen com a objectiu reflexionar i canviar la creença entorn l'educació del segle XXI a través dels processos creatius característics de l'art contemporani. Així doncs, Zona Baixa no només acull obres d'artistes sinó que es transforma en un espai de treball en què els estudiants de magisteri concreten intervencions contemporànies entorn l'educació que han treballat de forma horitzontal amb els diferents artistes que exposen al Centre d'Art La Panera.

El curs 2012-2013 finalitza la primera promoció del nou grau en el marc del Pla Bolonya. Des de la menció en Educació Inclusiva els estudiants van realitzar una exposició a l'espai expositiu del passadís que condueix a Zona Baixa dels mapes conceptuals que havien concretat a través de les diferents matèries del curs.

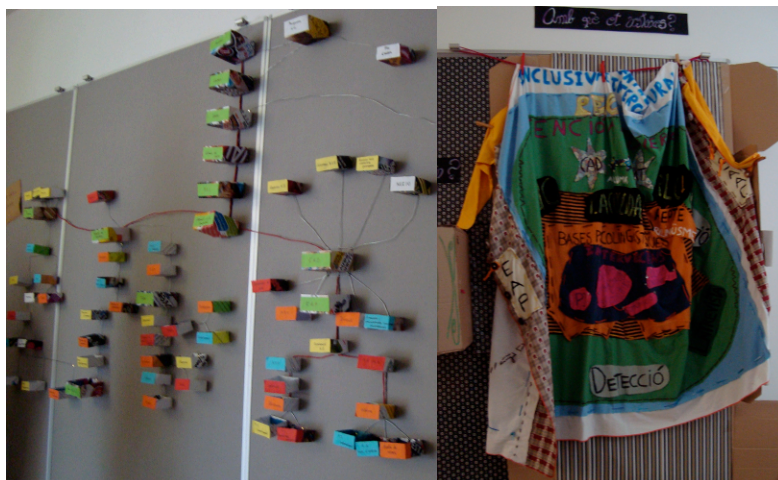
Plànol de Zona Baixa

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

En aquets mapes els estudiants havien de mostrar i exposar tots els continguts treballats en el marc de la menció i els 4 anys de formació. El passadís d'accés a Zona Baixa es va convertir en un espai expositiu en què els futurs mestres feien públics els seus aprenentatges a través dels mapes conceptuais com a representacions artístiques.

Exposició de mapes conceptuais. (2012-2013)

El primer quadrimestre del curs 2013-2014 els estudiants de 4rt de menció d'Educació Inclusiva van un pas més enllà i sota la mateixa consigna d'exposar i fer públics els seus aprenentatges concreten un espai d'aprenentatge a Zona Baixa. Deixen l'espai expositiu del passadís d'accés a Zona Baixa i transformen Zona Baixa d'un espai expositiu a un espai d'aprenentatge. Ensenyar, aprendre i comunicar-nos a través de l'art contemporani havia fet adonar als futurs mestres de la necessitat de generar nous usos a diferents espais de la FCE. Així doncs, els mapes conceptuais dels futurs mestres no només pretenen mostrar allò que han après sinó que tenen com a objectiu construir un espai en què tots hi puguem aprendre, un espai que generi experiències d'aprenentatge i que ens permeti reflexionar sobre l'educació. Durant aquest curs, per primera vegada Zona Baixa passa de les mans dels artistes contemporanis a mans dels estudiants de magisteri.

Els mapes conceptuais passen a concretar-se a través de projectes artístics que parteixen de l'acció i que volen generar acció. Entre els diferents projectes que configuren Zona Baixa

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

---

com a espai d'aprenentatge trobem el projecte PUFF. Aquest projecte mostra, a través d'uns pufs fets amb el paper triturat del Campus de Cappeda en una setmana, el poc valor que, tant docents com estudiants, donem al coneixement generat a través dels nostres treballs. Treballs triturats, treballs llençats a les escombraries amb el noms dels estudiants, etc. acaben convertits en pufs per generar noves interaccions per l'aprenentatge a Zona Baixa. Conjuntament a aquest projecte, trobem una pissarra on hi diu "Gabinete de fosilizaciones del sistema", al seu voltant, una col·lecció de medalles, de revistes del cor, un mapa d'Espanya, una bola del món, etc. elements que ens permeten viatjar a través del temps per identificar aquells elements ancorats encara en la estructura educativa. Davant d'aquest Gabinete, a la intempèrie, trobem un altar construït amb llibres de text presidit pel BOE en que s'aprova la nova llei educativa, altrament coneguda com la Llei de Llei. Aquest cop però, el Boletín Oficial del Estado que fa pública la reforma educativa ha estat cremat a l'espera que nova vida, educativa, emergeixi de les seves cendres. Aquests projectes ens mostren com l'ús de Zona Baixa s'amplia i transforma: de Zona Baixa com a espai expositiu a Zona Baixa com a espai on els futurs mestres concreten projectes educatius a través de l'art.

Puff.

Gabinete de fosilizaciones del sistema.

BOE

Tenint en compte aquest fet, durant el segon quadrimestre del curs 2013-2014, el Centre d'Art La Panera programa l'exposició Campo Adentro. Es tracta d'un projecte sobre territoris, geopolítica, cultura i identitat, a partir de les relacions camp-ciutat a Espanya. Amb l'objectiu d'assajar una estratègia cultural a favor d'allò rural, aquests plantejaments s'han concretat, al llarg de tres anys (2010-2013), en una conferència internacional, la

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

---

producció artística mitjançant un programa de residències, una exposició i una publicació. El projecte Campo Adentro introdueix la possibilitat d'analitzar les representacions i percepcions actuals d'allò rural i com això influeix en la construcció de la identitat. També es pretén elaborar una lectura d'allò rural des de la cultura contemporània, que faci visibles les amenaces i oportunitats que viu l'espai rural espanyol. Cal destacar que l'exposició consisteix en diferents projectes de territori. En cada projecte s'exposa el procés d'investigació i d'intervenció en el territori.

A partir de l'exposició amb el projecte Campo Adentro tots els estudiants de 2n de Primària (187) s'apropien dels processos d'investigació que han permès als artistes concretar els seus projectes per plantejar projectes propis que tinguin com a objectiu afavorir la relació de les escoles amb el territori. Dos grups d'estudiants (12 estudiants en total) prenen com a préstec de consciència el projecte de Luz Broto en què l'artista fa un transvasament de l'aigua del canal al riu. A partir d'aquesta obra els futurs mestres inicien un procés de documentació i investigació entorn al canal d'Urgell i el d'Aragó i Catalunya amb l'objectiu de d'apropar els continguts curriculars dels llibres relacionats amb l'aigua al territori. L'aigua del canal com a element transformador del paisatge de Juneda, Albelda i altres pobles així com els canal com a frontera arbitrària entre Aragó i Catalunya. El estudiants de magisteri analitzen els continguts curriculars, l'aigua en aquest cas, a través de la seva territorialització en el seu entorn proper. Per fer-ho utilitzen les eines pròpies de l'art contemporani a través d'un treball conjunt amb artistes implicats en el projecte Campo Adentro.

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

Imatge d'arxiu. Documentació sobre els canals. Canal d'Aragó i Catalunya com a frontera.

La concreció d'aquest projecte, que té com a context central la figura dels canals de reg com a transformadors del territori, portarà als estudiants a concretar un espai d'aprenentatge a Zona Baixa en què comparteixen, expandeixen i transformen el seu propi projecte a través de les noves narratives que es creen en la interacció amb aquest espai. D'aquesta manera, Zona Baixa no només acull obres d'artistes contemporanis sinó que permet als futurs mestres generar projectes educatius a través de l'art contemporani i el treball col·laboratiu amb artistes.

L'espai d'aprenentatge generat en aquest projecte és converteix en un recurs comunitari obert al territori, a les diferents escoles de Lleida, etc. formant part de la xarxa cultural de la ciutat. El context d'aprenentatge creat pels futurs mestres pretén funcionar com a nexa entre diferents recursos comunitaris.

MODELS FLEXIBLES DE FORMACIÓ: UNA RESPOSTA A LES NECESSITATS ACTUALS

---

c) Resultats i/o conclusions

Zona Baixa ens aporta una forma de vida. Aprenem, ensenyem i ens comuniquem amb el territori i amb els recursos comunitaris, però Zona Baixa ens permet la transformació de l'espai com espai per aprendre. Els hi estem mostrant als futurs mestres possibilitats que les parets i els espais on ensenyin, aprenguin i es comuniquin siguin espais vius, que es transformin i que realitzin tasques artístiques i de comissariat per tal de potenciar construcció conjunta de coneixement.

Tot i que les intervencions a Zona Baixa son temporals, sempre queda el rastre i cada projecte expositiu es suma a la nostra formació com equip docent de manera que tots els artistes i tots els projectes que s'han desenvolupat a Zona Baixa i el lligam amb les propostes expositives que es duen al Centre d'art la Panera, formen part de les nostres formes de vida. Zona Baixa es converteix també en un projecte que ens ajuda a reconstruir la nostra docència i ha cercar nous espais d'aprenentatge per tal d'esdevenir mestres contemporanis.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Betrian,E. Jové,G. Farrero,M. (2013) **El espacio total a través del arte**. Revista de educación inclusiva.

Dennis ,A. (2011). Art, Equality and Learning. Art, Equality and Learning. Pedagogies against the state. Sense Publishers

Jové, G. Ayuso, H. Betrian, E. y Vicens, L (2012). *E. Proyecto “Educ-arte - Educa (r) t” : espacio Híbrido*. Pulso, revista de educación, 34.

Morin, E. (2001)Tenir el cap clar: per organitzar els coneixements i aprendre a viure. Edicions La Campana.

Ruiz DE Velasco, A.; Abad, J. (2011). El juego simbólico. Barcelona. Graó.